

rin sonradan iyi bir tamir gördüğü belli olan birinci nüshası ta'lik hattıyla ve tamamen Hâfız Post'un el yazısıdır. Eserdeki bazı ifadelerden bu nüshanın 1775'ten sonra yazıldığı anlaşılmaktadır. Sadeddin Nüzhet Ergun'un tezhip bakımından daha kıymetli, muhtevası itibarıyla de daha zengin olduğunu belirttiği ikinci nüshadaki yazıların çoğu Hâfız Post'a ait olup daha sonra Mustafa İtrî Efendi tarafından bazı ilâvelerle genişletilmiştir.

Hâfız Post birçok talebe yetiştirmiş olmalıdır. Ancak kaynaklarda bu konuda bilgi bulunmamakta, sadece bazı eserlerde İtrî ve Ali Şiruganî'nin onun talebeleri olduğu kaydedilmektedir.

Yahya Kemal "İtrî" şiirinde Hâfız Post'u "ışıklı dantelâlar bestekârı" olarak nitelemiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hâfız Post, *Mecmûa*, TSMK, Revan Köşkü, nr. 1724; *Mecmûa*, Süleymaniye Ktp., Kadızâde Burhâneddin, nr. 47, vr. 70^b; 91^a, 106^a; *Mecmûa*, Millet Ktp., Ali Emîri, Manzum, nr. 637, vr. 65^b, 70^b, 71^b, 75^b, 76^b, 81^b, 94^b; *Mecmûa*, İÜ Ktp., TY, nr. 3466, vr. 60^b, 75^b, 92^b, 94^a, 204^b, 228^a; nr. 3608, vr. 7^b, 66^a; nr. 5640, vr. 45^a, 78^a; Safâî, *Tezkire*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2549, vr. 71^a; Belîğ, *Nuhbetü'l-âsâr*, hazırlayanın önsözü, s. XX, ayrıca bk. s. 84-85; Sâlim, *Tezkire*, İstanbul 1310, s. 213-214; Şeyhî, *Vekâyiü'l-fuzalâ*, II, 109-110; Kemiksizzâde Safvet Mustafa, *Nuhbetü'l-âsâr min fevâidü'l-esâr*, İÜ Ktp., TY, nr. 6189, vr. 25^b; Esad Efendi, *Atrabü'l-âsâr*, İÜ Ktp., TY, nr. 6204, vr. 11^a; Mehmed Veled [İzbudak], "Atrabü'l-âsâr", *Mekteb Mecmuası*, sy. 4, İstanbul 1311, s. 183; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 729; a.mlf., *Mecelle-tü'n-nisâb*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 628, vr. 178^b; Mehmed Tefvîk, *Kâfile-i Şuarâ*, İstanbul 1290, s. 117; Ezgi, *Türk Musikisti*, II, 6-8, 149-150, 162-164; IV, 30; Ergun, *Antoloji*, I, 25, 45-50, 91-97, 122, 129; II, 713; a.mlf., *Türk Şairleri*, I, 58-59, 303, 400; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2, s. 567; Bakı Süha Ediboğlu, *Ünlü Türk Bestekârları*, İstanbul 1962, s. 31-37; Kıp, *TSM Sözlü Eserler*, s. 28, 63, 71, 77, 88, 90, 127, 197, 219; *Türk Müsiki Klâsikleri: İlahiler* (nşr. Yusuf Ömürlü), İstanbul 1979-81, I, 22-23; III, 168; M. Hurşit Ungay, *Türk Müsikişinde Usuller ve Kudüm*, [İstanbul] 1981, s. 201-202; *İlahiler* (Yapı ve Kredi Bankası yayınları), İstanbul 1986, s. 6-7, 90-91, 104-105; M. Ekrem Karadeniz, *Türk Müsikişinin Nazariye ve Esasları*, Ankara, ts., s. 269; R. Ferit Kam, "Hafiz Post", *Radyo Mecmuası*, sy. 71, Ankara 1947, s. 9; [Hüseyn Sadettin Arel], "Türk Bestekârlarının Terceme-i Halleri", *MM*, sy. 14 (1949), s. 24; Sabâhat Bakırcıoğlu, "Hafiz Post'un Bestelemiş Olduğu Şiirler", a.e., sy. 63-64-65 (1953), s. 130-132; sy. 66 (1953), s. 158-159; sy. 67 (1953), s. 211; sy. 68 (1953), s. 241; sy. 69 (1953), s. 273, 275; Gültekin Oransay, "Yayınlanmış Türk Din Müsikiş Sözlü Anıtlarının Ezgileyicileri", *AÜ İlahiyat Fakültesi İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, sy. 3, Ankara 1977, s. 159; Öztuna, *BTMA*, I, 319-320.

NURİ ÖZCAN

HÂFİZ RAHMET HAN

(حافظ رحمت خان)

Kûtâ Bâbâ Hâfız Rahmet Hân
b. Şâh Âlem b. Mahmûd Hân
(ö. 1188/1774)

Hindistan'da hüküm süren
küçük Rohilla Afgan Devleti'nin
nevvâbı.

1708'de doğdu; babası, Batı Pakistan'ın Pişin bölgesindeki Şûrâbek'ten Çeç Hezâre'ye göç eden Afgan Berîç kabilesinin reisi Şâh Âlem Han'dır. Şâh Âlem Han, eski gulâmlarından Dâvud Han'ın Hindistan'ın Ketîr (şimdiki Rôhilkend) bölgesinde kendilerine hizmet ettiği race ve zemindârlar nezdinde nüfuz kazanıp yavaş yavaş yeni bir prenslik oluşturması üzerine onun bu başarısına ortak olmayı umarak Keteîr'e yöneldi; ancak Dâvud Han'ı kıskanması yüzünden aralarında çıkan ihtilâf sonucu öldürüldü. Çok geçmeden Dâvud Han'ın da öldürülmesi üzerine yerine cesur bir asker olan evlâtlığı Ali Muhammed Han geçti ve kendisine devrin Bâbürlü hükümdarı tarafından "nevvâb" unvanı verildi. Ali Muhammed'den cesaret alan bölgedeki Afgan aşiretleri (Rohillalar) Bareilly bölgesinde talana başladılar. Şikâyetler üzerine Bâbürlü Hükümdarı Nâsirüddin Muhammed Şâh (1719-1748) onları cezalandırmak için harekete geçti. Ancak Rohillalar Bâbürlüler'e karşı umulmadık bir zafer kazandılar ve daha fazla yer ele geçirmek için cesaretlendiler. Eskiden beri yayılma siyaseti takip eden Eved Newâbı Safder Cenk Şîi olduğundan Sünnî Rohillalar'dan hoşlanmıyordu. Bundan dolayı Bâbürlü hükümdarını Ali Muhammed'e karşı kıskırttı ve düzenlenen sefer sonunda Ali Muhammed esir alınıp Delhi'ye götürüldü. Ali Muhammed Han'ın serbest bırakılan sağ kolu Hâfız Rahmet Han, büyük bir kuvvet toplayarak efendisini kurtarmak için Bâbürlü başşehirine yürüdü ve onun serbest bırakılarak Sihler'le Câtlar'ın tehdidi altında bulunan Sirhind valiliğine tayin edilmesini sağladı. Bu arada Rahmet Han, itaatsiz zemindârların gücünü kıran ve çapulcuları dağıtan kimse olarak temayüz etti. Afgan Hükümdarı Ahmed Şâh Dürrânî'nin Hindistan'ı istilâ etmeye başlaması üzerine (1748) Ali Muhammed Han Rohillalar'ın karşı tarafa geçmelerini önlemek amacıyla Sirhind'den alınıp Ketîr'deki görevine yeniden tayin edildi.

Aynı yıl Bâbürlü Muhammed Şâh ile veziri Kamerüddin'in ölümü üzerine ve-

zirlik makamında gözü olan Safder Cenk, Ali Muhammed Han'ın desteğini almayı başardı. Ali Muhammed Han Safder'e yardım etmesi için Rahmet Han'ı görevlendirdi; Rahmet Han da 1000 kişilik seçkin bir ordu ile Delhi'ye yürüyerek Bâbürlü Hükümdarı Ahmed Şâh'ın vezirlik görevini Safder Cenk'e vermesini sağladı. Ali Muhammed Han 3 Şevval 1162'de (16 Eylül 1749) öldü. Ölümünden iki gün önce Rahmet Han'ı halefi olarak aday göstermişti. Fakat Rahmet Han, Ali Muhammed'in henüz reşid olmayan oğlu Sâdullah Han'ın lehine adaylıktan çekildi. Sâdullah Han'ın ağabeyleri Abdullah Han ile Feyzullah Han Afganistan'da Ahmed Şâh Dürrânî'nin elinde esirdiler. Rahmet Han, Sâdullah reşid oluncaya kadar ona vekâlet etti. Bu durumdan rahatsızlık duyan Safder Cenk, Bengaş Nevvâbı Kâim Han'ı Rohillalar'a karşı kıskırttı. Ancak Bedâün'un 3 mil kadar uzağında meydana gelen savaşta Kaim Han öldürüldü ve 60.000 kişilik ordusu dağıldı. Bu zaferin bir sonucu olarak Rahmet Han Bengaş'ın birçok yerini kendisine bağladı. Safder Cenk'in Kâim Han'a ait toprakları istilâya kalkışması üzerine Kâim Han'ın kardeşi Ahmed Han karşı harekâta geçti. Ahmed Han'ın isteği üzerine Hâfız Rahmet Han savaşa katıldı ve Eved ordusunun büyük bir yara almasına sebep oldu. Bu savaşın canı yanan Safder Cenk, Malhar Rao Holkar ve Cay Appa Sindiya yönetimindeki Maratalar'ı yardıma çağırdı. Maratalar'la baş edemeyeceğini anlayan Hâfız Rahmet Han, basiretsiz bir kararla bu sırada tekrar Hindistan'a yönelen Afgan hükümdarı Ahmed Şâh Dürrânî'ye yardımcı reddedince hem maiyetindeki Afganlar'a sefalet getirmiş hem de Keteîr'in bağımsız hükümdarı olma şansını azaltmıştır. Ayrıca Rahmet Han, Maratalar'la Ferruhâbâd hükümdarı arasındaki silâhlı çatışmada da anlaşılmaz bir şekilde tarafsız kaldı.

Safder Cenk ve zaferleriyle sarhoş olan müttefiki Maratalar Ketîr'i de topraklarına katmayı düşünüyorlardı. Onların bu niyetlerini sezen Rahmet Han ve Rohilla kumandanları Terâî'nin ulaşılamayan bölgelerine kaçtılar. Safder Cenk ve Maratalar peşlerine düştülerse de arazideki engeller ve Ahmed Şâh Dürrânî'nin tekrar Hindistan'ı işgal edeceği haberinin gelmesi üzerine geri döndüler ve Bâbürlü Hükümdarı Ahmed Şâh Bahadır'ın isteği doğrultusunda Leknev'de Rohillalar'la barış antlaşması imzaladılar (Şubat 1752). Antlaşmaya göre, Eved ile Keteîr

arasındaki savaşa karıştıkları için Rohillalar Maratalar'a 5 milyon rupi savaş tazminatı ödeyeceklerdi. Üstünlüğünü iyice kabul ettirmek isteyen Safder Cenk, Rahmet Han'ı Leknev'den 15 mil ötedeki Mohan'a varıncaya kadar yanında götürdü ve ancak burada ülkesine dönmesine izin verdi. Bu sıralarda Ahmed Şah Dürrânî tarafından Kandeher'da esir tutulan Ali Muhammed Han'ın diğer iki oğlu serbest bırakıldı (1752) ve böylece Hâfiz Rahmet Han ülkeyi Ali Muhammed'in oğulları Abdullah Han, Feyzullah Han ve Sâdullah Han arasında paylaştırmak zorunda kaldı. Rahmet Han'ın hükümdar vekili olmasını istemeyen Abdullah Han onu zehirlemeye teşebbüs etti; başarılı olamayınca da Ketîr'den sürüldü. Ülkenin bölünmesiyle Rahmet Han'ın gelir ve prestijinin azalması onu yeni yerler elde etmeye zorladı. Pilibhî'ti hâkimiyet sahasına dahil ederek buraya Hâfizâbâd adını verdi ve büyük bir saray yaptırarak şehri idare merkezi haline getirdi.

Hindistan'daki Marata hükümranlığının sona ermesini sağlayan Panipat Savaşı'nda (1761) Rahmet Han, oğlu İnâyet Han ve yeğeni Dünde Han (Necîbüddevele'nin kayınpederi) ordularıyla Ahmed Şah Dürrânî'ye yardım ettiler. Bu yardıma karşılık Hâfiz Rahmet Han'a Etâve bölgesi verildi. Rahmet Han orada bulunan Maratalar'ı sürdü. Kısa bir müddet sonra Eved Nevvâbî Şücâüddevle, Necîbüddevele ile birlik olarak Ferruhâbâd'ın Bengaş hükümdarı ile aralarındaki eskiden kalan bir meseleyi halletmek üzere Ferruhâbâd'a karşı bir operasyon başlattı. Hâfiz Rahmet Han zayıf tarafın yanında yer aldı ve bu küçük Afgan krallığının düşmesini önledi. O yıllarda Hindistan'daki İngiliz üstünlüğü giderek tehlikeli bir hal alıyordu ve bu durumu gören Rahmet Han bir ara onların elinde bulunan Patna'ya saldırmıştı (1763). Necîbüddevele'nin 1770'te, Dünde Han'ın 1771'de ölümü Hindistan'daki Afgan gücünü zayıflattı. Siyasî durumu iyi tahlil eden Hâfiz Rahmet Han, İngilizler'in kullandıkları Eved nevvâbî ile ittifak yaptıysa da daha sonra araları açıldı ve savaşıma noktasına geldiler. İçlerinde Ali Muhammed Han'ın ikinci oğlu Feyzullah Han'ın ve Dünde Han'ın oğullarının da bulunduğu bazı Rohilla kumandanları İngilizler'in Eved kuvvetlerine doğrudan yardım ettikleri savaştan uzak durdular. Nihayet iki ordu Katra Mirânpûr'da karşılaştı (1774). Rohillalar'ın sayısı daha azdı, ayrıca bazı kuvvetlerin kaçması onların Hindistan'daki

ihlîşamlı fakat kısa süren hükümranlıklarının sonunu getirdi. Hâfiz Rahmet Han öldürüldü ve başı kesilerek Şücâüddevle'ye götürüldü; cesedi ise daha sonra savaş meydanından alınarak Bareilly'de toprağa verildi ve mezarının üzerine bir türbe yapıldı.

Halk arasında Kûtâ Bâbâ lakabıyla tanınan ve dindar, âdil, insan sevgisiyle dolu cömert bir insan olan Rahmet Han köylüleri, esnaf ve zanaatkârları korumuş, ticareti teşvik etmiş ve bazı vergileri kaldırmış, ilim ve sanatı da koruması altına alarak 5000 âlime hazineden maaş bağlamıştır. Afgan şairlerinin antolojisinde yer alan ve yazmaları British Museum'da bulunan bazı Farsça şiirler ona nisbet edilmiştir; fakat bunların ona ait olup olmadığını tesbit etmek zordur. Rahmet Han, Afganlar'ın neseplerinden bahseden ve son bölümünde Şiiliğe reddiyede bulunan *Hulâşatü'l-ensâb* adlı eserini 1184'te (1770) tamamlamıştır (Storey, I/1, s. 396-397).

BİBLİYOGRAFYA :

Hamilton, *History of the Rohilla Afghans*, London 1787; Müstecâb Han, *Gülistân-ı Rahmet* (İng. özet: trc. C. Elliot, *The Life of Hâfiz ool-moolk, Hafiz Rehmüt Khan*), London 1831; Gulâm Hüseyin Han, *Siyerü'l-müte'ahhürin*, Leknev 1282/1866, II-III, tür.yer.; Kemâleddin Haydar, *Târîh-i Eved Kaysar: al-tawârikh*, Leknev 1297/1877; J. Strachey, *Hastings and the Rohilla War*, Oxford 1892; Gulâm Ali Han Nakvî, *İmâdü's-sa'âdât*, Leknev 1897; H. R. Nevill, *Gazetteer of Bareilly*, Allahabad 1911; Necmü'l-Ganî Râmpûrî, *Ahbârü's-Şanâdîd*, Bedâûn 1918; a.mlf., *Târîh-i Eved*, Leknev 1919, I, 113 vd.; II, 189-255; Nûreddin Hüseyin Han, *Sergüzeşt-i Nevvâb Necibü'd-devle*, Aligarh 1924; Storey, *Persian Literature*, I/1, s. 396-397; *A History of the Freedom Movement: The Rohillas*, Karachi 1957, I, 303-336; Mill-Wilson, *History of India*, London 1958, III; Eltâf Ali Birelvî, *Hayât-ı Hâfiz Rahmet Hân*, Karaçi 1963; *CHIn.*, IV, 422, 429, 446; Abdülhay el-Hasenî, *Nûzhetü'l-ğavâtir*, VI, 85-86; M. Longworth Dames, "Hâfiz Rahmet Han", *IA*, V/1, s. 77-79; A. S. Bazmee Ansari, "Hâfiz Rahmet Hân", *EP* (İng.), III, 59-62; a.mlf., "Hâfiz Rahmet Hân", *UDMİ*, VII, 809-811.

A. S. BAZMEE ANSARI

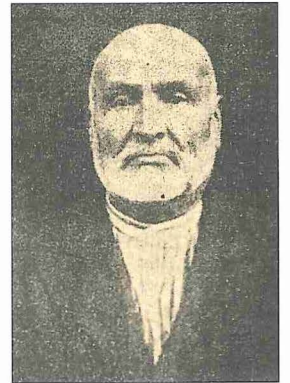
HÂFİZ SÂMÎ (1874-1943)

Türk mûsikisinde son devrin
dini ve din dışı icraları ile tanınan
en ünlü hânendelerinden.

Günümüzde Bulgaristan sınırları içerisinde bulunan Filibe'de doğdu. Babası Hacı Ali Rızâ Efendi, annesi Zâtiye Hanım'dır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Sava-

ş'ında Filibe'nin Ruslar tarafından işgali üzerine ailesiyle birlikte İstanbul'a göç ederek Fatih'te Hâfizpaşa semtine yerleşti. Tezgâhçılar (veya Mehmed Atâ) Sibyan Mektebi'nde okuduğu sırada on yaşlarında iken sesinin güzelliğiyle dikkati çekti. Sultan Selim Camii imamı reisülkurrâ Hacı Hasan Efendi'nin yanında hıfzını tamamladı. Hasan Efendi'den kıraat, Yedi Emirler türbedarı Hacı Kadri (Kadir) Efendi'den tashih-i hurûf ve ta'lîm-i Kur'an dersleri aldı. Ayrıca Eğinli Rahmi ve Hâfiz İdris efendilerle hadis âlimi Demirhisarlı Hacı Abdüş Efendi'den medrese derslerini okudu ve otuz beş yaşında Abdüş Efendi'den icâzet aldı. 1893-1906 yılları arasında Halıcıoğlu Topçu Mektebi imamlığı görevinde bulundu. Vazifesinden istifa ederek hacca gitti. Hac dönüşü (1910) Şeyhülislâm Hüseyin Hüsnü Efendi kendisine hünkâr imamlığını teklif ettiyse de Sâmi Efendi kabul etmedi. Bir ara Galata Camii'nde imamlık yaptı, fakat bir sinir hastalığına yakalanması üzerine görevinden ayrılmak zorunda kaldı (1912). Hayatının bundan sonraki döneminde ancak bazı vesilelerle okumuştur. 1936 yılında Gülhâne Hastahanesi'ne yatırılıp tedavi edilmeye çalışıldı. Bir müddet iyileşir gibi olduysa da daha sonra hastalığı nüksetti. Ayrıca kulakları iyi işitmemeye başlayınca sıkıntıları daha da arttı. 26 Nisan 1943 tarihinde doktora giderken yolda öldü ve Edirnekapı'da şair Bâkî'nin mezarının yanına defnedildi. Soyadı kanunundan sonra Ünokur soyadını almışsa da daima Hâfiz Sâmi olarak anıldı.

Osmanlılar'ın son döneminde yetişen ve başta Kur'an tilâveti olmak üzere mevlid, ezan, kaside, gazel gibi irticâî okuyuşlarda devrinin erişilmesi güç birkaç simasından biri olan Hâfiz Sâmi, ilk mûsiki bilgilerini Müştakzâde Hacı Edhem Efendi'den aldı. Daha sonra Bolâhenk Nûri Bey, Enderunlu Hâfiz Hüsnü Efendi,

Hâfiz Sâmi